

Др ПЕТАР ОПАЧИЋ, *СОЛУНСКА ОФАНЗИВА 1918. ГОДИНЕ*. СРПСКА
ВОЈСКА У ЗАВРШНОМ ПЕРИОДУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА
Београд 1980, издање Војноисторијског института, стр. 440

Српска и југословенска историографија о првом свјетском рату добила је још једну одличну студију, у којој је обрађен и низ дипломатских акција везаних за разне проблеме организовања, припрема и извођења солунске офанзиве у јесен 1918. године. За израду ове студије коришћени су: домаћа и страна литература, објављене едиције докумената на српскохрватском, бугарском, руском, француском и енглеском језику, траба из архива у Београду, Ратног архива у Бечу, као и архива у Лондону и Паризу.

Књига је подијељена на три дијела са укупно седам глава.

У првом дијелу говори се о Солунском фронту, мјесту и улози српске војске на фронту до 1918. године, неуспјеху њемачке офанзиве на западном фронту и опадану војне моћи Централних сила у прољеће 1918. године, преласку иницијативе на страну савезника и војно-политичком положају Србије у лето 1918. године. Аналитички су исцрпно обрађене припреме за офанзиву. Аутор је обрадио еволуцију планова о општој офанзиви на Солунском фронту, бројност обостраних снага и њихов распоред и припреме за офанзиву на фронту српске војске, завршно груписање и припреме код осталих савезничких армија, као и дипломатске припреме за офанзиву.

У другом дијелу (на 195 страна) обрађени су: пробој Солунског

фронта, коришћење пробоја и капитулација Бугарске.

У трећем дијелу обрађени су ослобођење Србије и завршне операције.

Књига још садржи уводне напомене, општи закључак, списак извора и литературе и регистар. Илустрована је са 49 фотографија и 12 легенди — списа.

У овој студији Опачић је документовано и зналачки потврдио да исход солунске офанзиве и резултати постигнути у офанзиви дају за право онима који су се залагали за одржавање Солунског фронта и предузимање офанзиве са њега у правцу сјевера. Исход солунске офанзиве имао је огромног одраза на унутрашњи слом Аустро-Угарске и на брзи завршетак првог свјетског рата. Аутор анализира и све факторе који су довели до великог успјеха у солунској офанзиви и улоге коју је у њој имала српска војска. „Додељивање главне улоге српској војсци у извођењу офанзиве представљало је битни услов за њен успех.“

Студија доктора Опачића не само што је попунила празнину у нашој историографији о мјесту и улози српске војске на Солунском фронту него је на посредан начин допунила и одговор на питања стварања југословенске државе и њеног карактера.

Новица Ракочевих

РИСТО КОВИЈАНИЋ, *КОТОРСКИ МЕДАЉОНИ*

— Друго допуњено издање —

(„Књижевне новине“ и Удружење „Велько Влаховић“, Београд 1980)

Ова књига о Котору спада у рибетке, својеврне књиге о једном граду. Прво издање изашло је 1976, а друго је услиједило доста брзо, допуњено само уводним тек-

стом *Котору граду — тешком рањенику*, који је аутор написао за *Зборник 2 Которске секције историчара*, одмах последије земљотреса. У том пригодном уводу писао

износи свој дубоки бол и бол својих суграђана за вољеним пра-
дом разореним од катастрофал-
ног земљотреса 1979.

Дубоки утисак остављају живи
описи тешко настрадалог града,
града вјековне славе и историј-
ских споменика ове културне ба-
штине наше, уврштене у култур-
не баштине свијета. Ту значајну
и високу оцјену, која још више
прославља име нашега града, пи-
сац убједљиво доказује набраја-
њем значајних споменика култу-
ре, историјских установа, појава
и личности.

Изглед разоренога града мучан
је и тежак, убитачан. Упропаш-
ћена је љепота његове древне ста-
рине, неодољиво привлачне; уна-
кажене су љепоте њепове Риве. У
старом граду опасаном горостас-
ним бедемима, престао је сваки
дах живота. Обескућене суграђа-
не замара туга за напуштеним и
затрпаним кућним огњиштима.
Замукли су градски часовници,
ћириктање ласта и гугутање голу-
бова.

Дуго ће се спомињати земљо-
тресна катастрофа Котора. Спо-
мињаће се и успјели описи ове
катастрофе. Тражиће се и чита-
ти о подишњацима и дирљиви
описи доживљаја овог писца, оду-
шевљеног љубитеља старина и
прошлости настрадалога града.
Из складно сложеног текста те-
шко је одабрати и огледну рече-
ницу из појединих пасуса, све су
оне одабране.

*Легендарни граде наш...
Земља те замало не стресе са
себе; замало те море не прогу-
та. Стравично се затресе зем-
ља под тобом, стравично се за-
тресоше планински горостаси
над тобом; сурваше се громад-
не стијене низ њих, и загрмје-
ше стравично. Урав подиже
прашину и замрачи небо над
тобом. Попуцаше камените
стране; зинуше пукотине Бе-
новом и Ривом. Јаросни Плу-
тон загрмље подземљем; уздр-
маше се и раздрмаше твоји
вјековни темељи; трговима и
улицама зинуше пукотине...*

*А ти се, вољени старче наш,
једна епохална историја пуног
људског живота, одржа на но-
гама.*

*Море се усколеба стравично,
разјати чељусту своје; заур-
лаше морске стихије. Посејдон
пружи руку Плутону, владар
мора господару подземног сви-
јета (тако би рекао Хомер и
Данте). Закркла подземни ко-
тао (тако би рекао Његош).
Дигосе се морски валови као
брегови, замућени стравично.
Бездушно удареше у тебе,
старче, у темеље твоје; прегли
да те повуку, понесу и сахране
на морско дно... А ти се, Не-
стору наших градова, лето-
пишче наше историје, одржа
на ногама.*

*И небо се обори на тебе, љу-
бимче Сунца, Мјесеца и звијез-
да. Громови прегли да те згро-
ме, облаци да те потоне. Од
громова задрхташе планински
горостаси, Ловћен, Пестинград
и распукли Крстац. Затресоше
се и темељи твоји из темеља...
А ти се, тешки рањениче, по-
бједниче, културна баштино
наша, одржа на ногама — бла-
го нама.*

Читалац ове књиге дубоко са-
осјећа на писцем-посматрачем, ко-
ји беспомоћно, али не и безна-
дежно, стоји са обескућеним су-
грађанима пред затвореном капи-
јом разоренога града, чији снаж-
ни портали једва издржавају на
себи опромни терет рушевина:

*Тиште нас дубоко твоје љу-
те ране, вољени граде наш...
Пренеражени и беспомоћни за-
стајемо пред затвореном Капи-
јом твојом... Прескачемо дуге
и дубоке пукотине које су на
Риву избљувале огромну црну
кашу земљану. Рива је излом-
љена, смрскана и раздробљена,
с једне стране полегла у море.
Њена љепота је унакажена.
Дјелује жалосно и тужно. Ср-
ца нам тучају за њом испуца-
лом и нагрђеном... Тужни смо
и погружени. Тужне су и пал-
ме на Риви, расутих витица
као жалосне врбе, покисле и*

пљачне као Хијаде... Страдао је и градски торањ. Стоји нијем као окамењена Ниоба. Часовник је умукло. Замукао је и часовник Катедрале... Узалуд се врзмамо око твојих затворених врата и бедема, обожавани старче наш, не можемо продријети на огњишта своја. И у нашим очима врзмају се сузе, неуздрживе и вреле. Морам се растајати...

У дубоком болу доживљаја и стрепњама за будући живот вољенога града, писац изражава општу наду да ће љуте ране бити завидане. „Зато се“ — каже он — не осјећамо да смо при „зиду плача, него при бедему наде“. Своју дирљиво-осјећајну тугованку, написану бриљантним стилем, бољнопоетичну пјесму у прози, писац завршава ријечима: „Наше су жеље неодољиве, наше наде неугасиве, вјера несаломљива“.

На основу архивских података пронађених у которским писаним споменцима XIV—XVI вијека, писац је у 80 „медальона“ обрадио 80 тема које су га у истраживању и проучавању највише занимале. Није узео ни једну коју су већ други обрађивали. Све медаљоне „сковао“ је прије шест година (1975), у 80. години живота, зато се и ограничио на тај број.

Страсни истраживач, који је петнаестак година радио у Историјском архиву Котора, чији градски списи на латинском и италијанском језику (судско-нотарске књиге) почињу са годином 1326, савјесно је прикупљао податке о тим темама. Његова књига крцата је нових података и освјетљења. Ти подаци мајсторски су уграђени у цјелину, као зрна умјетнички обликованог мозаика. Медаљони су уједначени (сваки има двије стране). „Сваки медаљон је“ — каже аутор у поговору — „једна заокружена цјелина; поређани један до другог дају слику давно прохујалог друштвеног живота града Котора. Један медаљон — једно посебно откриће, занимљиво свакако, неко од њих важно а неко значајно“.

Сваки наш историчар одмах ће уочити која су то важна открића, шта је ново а шта је било познато. Писац је открио Новака ковача из народних пјесама, савременика Краљевића Марка и Страхинића бана, који је у своје вријеме стајао на челу многобројних ковачких радioniца. Открио је и његовог сина Марка Новакова, мачара, који је оружао Зећане у одбрани од Турака, и још више популарисао име оца. Писац је открио и највећег Которанина свих времена, фра Виту немара, градитеља Високих Дечана (1328-1335), о којем се, осим имена на портали храма, није ништа знало. О њему и његовој експли дечанских мајстора Ковијанић је написао и објавио посебну књигу (Нолит, Београд 1962). Давно је нестала из продаје (видјела се и у излогу књижаре на Црвеном тргу у Москви). Писац је открио Витина савременика и пријатеља Обрада Десиславића, руководиоца изградње чувеног сребрног олтару у храму св. Николе у Барују, над гробом свеца, патрона помораца. Открио је привредно-финансијско пословање најславнијег Которанина, Душанова протовестијара, као и његовог брата Михаила и стрица Трифуна, робака Томе Павла Томина Драга, знаменитих државника краља Милутина и Дечанског. Открио је више домаћих кнежева републике из доба которске самосталности (1391—1420). Пронашао је првог протوماјстора которске бродоградње, Радобрата Пераштанина с краја XIV вијека, као и познатог которског златара Трифуна Палму, који је 70-тих година XV вијека радио у Москви сребрно и златно посуђе за руски двор. Открио је Лодовика да Понте (Лодовикус Понтанус), син которског лекара и мајке Которанке, знаменитог италијанског писца и пјесника-хуманисту, који је у првој половини XVI вијека био наставник у Котору и предавао грчки, латински, филозофију, метеорологију и астрономију.

Заједно са дон Ивом Стјепчевићем, Ковијанић је учинио два

открића врло значајна за нашу културну историју — прву которску прадску гимназију и прву градску апотеку с краја XIII вијека — дајући податке о бројним наставницима, апотекарима и лекарима тих седмовековних завода, о којима се, прегрнутим тешким заборавом, није ништа знало.

У првих десетак медаљона Ковијанић је описао Котор и његове природне привлачности. У њима је, у свом тумачењу, обрадио легенде о постанку града (прва говори о добу предхомеровском, добу уздизања поморства старих Грка, преузетог од Феничана, који су — пловећи Средоземљем, Дунавом и Јадраном — основали Котор). Тиме и тумачењем осталих легенди аутор је сасвим удовољно питању *откуд је Котор староставни*. У даљим медаљонима читалац ће се обогатити многобројним доказима и сазнањима *због чега је Котор славан*. Из првих медаљона ушло је неколико одломака у читанку *Гора изнад мора*:

Својим стаситим огранцима Ловћен је ошатио Которски залив и пригрлио га чврсто. Даје му изглед чаробног језера, које стално мијења боју према свјетлости дана, стихијама мора, изгледу околне природе. Некад је модро као дубоке воде Јадрана, некад зелено као смарагд, некад плаветно као небо или љубичасто као азор; некад сиво као суре стијене планина које се огледају у њему; некад је мирно и глатко, а некад процвјета бијелим таласима као Ловћен горским нарцисима... На Витин родни град рано падају сутони заранка... Румене ловћенске зоре над Котором усхитне су и радосне; умију залив блиставим сребром, као ливаду блиставом росом. Јутром, Ловћен дуго задржава Котор у својој доподневној сјени. Узани небески усјек изнад Котора сунце превали зими доста брзо. Љети, вреле слапове ручи у дубоку котлину Которског зали-

ва. У тим часовима све блиста у сјају и жару, ублаженим пријатним дахом маестрала. Блистају голи кршеви и врхови; блешти морско огледало и жало, бијели бродови, чамци и једра, стари и нови кровови, бедеми и куле, високи звонници старих храмова; блистају зажарене косе раздраганих дјевојака, стасити мљечни цвјетови сребрнстих агава и сребрне витице голубстих маслина.

Мјесец се више задржава над Котором... Заплови мирно, чежњиво и љубоморно. Мирно се огледа у морском огледалу; мирно се љуљушка по пучини; мирно рашићуљава косе дуговласих палма... Бока, чар и мјесечина! Јединствен доживљај... И звјездане ноћи без мјесечине чаробне су у Котору...

Ређају се даље рељефно исконвани медаљони. Ту су утицајни представници привреде — Которани (из породице Драго, Бућа, Пасквалић, Палташићи, Паућин, доцније и најстарији Змајевићи, преди прослављеног адмирала Матије), Барани и Улчињани, Дубровчани и Италијани. Ту су и робинје богумилке и Арапкиње, слушачиње сиротне и обезбијеђене, представнице неких заната и занимања (склопарка, свилопрела, крчмарица). Ту су прчки сликари и представници ових главних заната — градитељи, бродоградитељи, златари, ковачи, оклопари, шпитари, обућари, кројачи, крзнари, дрводјеље, итд., као и представници неких занимања — рибари, млинари, пекари. Приказан је културни живот старог древног града — гимназија, апотека, прва библиотека, писање и штампање књиге, судски поступци, суд добрих људи. Значајни су медаљони которских пјесника-хуманиста.

Једном ријечју „Медаљони су“ — по ријечима аутора — „намијењени свима онима којима је Котор родно мјесто, Бока завичај; свима који ту живе и раде; онима који воле овај град и ин-

тересују се за његову прошлост ради познавања или научног проучавања; свима који се радознано питају: Откуд је Котор староставни, и зашто је славан?"

Ковијанић је писац богатог и једрог књижевног језика, мајстор узорног стила, снажног, јасног и допадљивог. „Аутор уме да оштро уочи оно што је специфично которско и бокелско и да то скицира и дочара сажето и језгровито, са неколико снажних потеза и маркантних црта свога мај-

сторскога пера“ — каже др Коста Милутиновић, истакнути наш историчар и књижевни критичар, у свом приказу *Есеји о старом древном граду*.

Да је написана на енглеском или француском језику, по својој садржини и значају ова би се књига без сумње нашла у библиотеци УНЕСКА, међу књигама о другим признатим културним ба-штинама свијета.

В. Бољевић-Вулековић